

Spis treści

Przedmowa do wydania czwartego	19
Przedmowa do wydania trzeciego	20
Przedmowa do wydania drugiego	21
Wstęp	23
I. Pochodzenie Ewangelii synoptycznych w świetle tradycji	
Kościola starożytnego	25
1. Prolog Ewangelii według św. Łukasza	26
2. Najstarsze dane o autorach Ewangelii	27
3. Świadcstwo Papiasza	30
4. Inni Ojcowie	36
5. Informacje Augustyna	43
Podsumowanie	45
II. Zarys historii poglądów na genezę interpretację Ewangelii	
od starożytności do początków XX w.	49
1. Era patrystyczna i średniowiecze	50
1.1. Pierwsze wątpliwości	50
1.2. Próby harmonizowania Ewangelii	51
2. Reformacja	54
2.1. Poglądy twórców Reformacji	55
2.2. Ortodoksja protestancka	56
3. Racjonalistyczna egzegeza historyczno-krytyczna	57
3.1. Filozoficzne założenia egzegezy racjonalistycznej	57
3.2. Powstanie metody historyczno-krytycznej	58
3.3. Lata 1750-1850: Reimarus, Paulus, Strauss, Baur	59

3.4. Od połowy XIX do pierwszych dziesięcioleci XX w.	60
3.4.1. Szkoła historyczno-krytyczna protestantyzmu liberalnego	61
3.4.2. Skrzydło radykalne	61
3.4.3. Szkoła historii religii	62
3.4.4. Szkoła eschatologiczna	62
4. Kierunek historyczno-pozytywny	63
4.1. Od badań czysto literackich do badań nad środowiskiem ...	63
4.2. Badania środowiska	64
5. Egzegeza katolicka	65
III. Kwestia synoptyczna od Oświecenia do połowy XX w.	67
1. Fakt synoptyczny	68
1.1. Zbieżności	69
1.2. Rozbieżności	70
2. Osiemnastowieczne próby rozwiązania problemu synoptycznego	72
2.1. Hipoteza Ewangelii pierwotnej (<i>Urevangeliumshypothese</i>)	72
2.2. Hipoteza tradycji ustnej (<i>Traditionshypothese</i>)	73
2.3. Hipoteza fragmentów lub małych opowiadań (<i>Fragmenten- oder Diegesenhypothese</i>)	73
2.4. Hipoteza wzajemnego korzystania (<i>Benutzungshypothese</i>)	74
3. Teoria dwóch źródeł	76
3.1. Zarys teorii w najstarszej postaci	76
3.2. Uzasadnienie tezy, że Ewangelia Marka jest najstarsza i była źródłem dla Ewangelii Mateusza i Łukasza	76
3.3. Uzasadnienie tezy o istnieniu pisanego źródła Q	78
3.4. Materiał własny ewangelistów (<i>Sondergut</i>)	82
3.5. Kwestie dyskutowane	82
3.5.1. Czy Mateusz i Łukasz korzystali z Ewangelii Marka w obecnym ujęciu?	82
3.5.2. Trudności w rekonstrukcji źródła Q	83
3.5.3. Problem wzajemnych relacji między Mk i Q	85

3.6. Niedoskonałości teorii dwóch źródeł bodźcem do powstania <i>Formgeschichte</i>	86
3.7. Katolicy a teoria dwóch źródeł	88
IV. <i>Formgeschichte</i>, czyli metoda historii form	89
1. Twórcy i nazwa	89
2. Geneza i główne założenia	91
3. Zadania metody historii form według Bultmanna i Dibeliusa	92
4. Formy i gatunki ustnie przekazywanej tradycji wyróżnione przez Bultmanna i Dibeliusa	98
4.1. Przekaz słów Jezusa	99
4.2. Przekaz materiału narracyjnego	100
5. Wartość historyczna form ewangelicznych w ujęciu twórców <i>Formgeschichte</i>	102
6. Syntetyczne ujęcie głównych tez <i>Formgeschichte</i>	106
V. Recepcja <i>Formgeschichte</i>	109
1. Ćwierćwiecze uznania i stosowania <i>Formgeschichte</i>	110
1.1. Liczne wydania dzieł twórców <i>Formgeschichte</i>	110
1.2. Tłumaczenia na obce języki	111
1.3. Uznanie w metodycznych wprowadzeniach	111
2. Odrzucenie sceptycyzmu historycznego	114
3. Krytyka <i>Formgeschichte</i> jako historii „formowania się” tekstów	119
4. Krytyka ze strony lingwistyki	119
5. „Gruntowna krytyka” ze strony W. Schmithalsa	122
6. Odrzucenie <i>Formgeschichte</i> przez fundamentalistów	124
7. <i>Formgeschichte</i> w nowej formie	125
8. Krytyczna ocena <i>Formgeschichte</i> w pracach katolickich	128
8.1. Zastrzeżenia do postulatu socjologicznego	128
8.2. Słabość argumentów podważających historyczną wartość Ewangelii	129
8.3. Aspekt literacki	132
9. Drogi dojścia do Jezusa historii	133

9.1. Ewangelie jako odzwierciedlenie sytuacji typowej dla wspólnoty przedpaschalnej	133
9.1.1. Istnienie wspólnoty przedpaschalnej	133
9.1.2. Sytuacja wewnętrzna wspólnoty	134
9.1.3. Sytuacja zewnętrzna wspólnoty	134
9.2. Ewangelie jako odzwierciedlenie konkretnej działalności Jezusa	135
9.2.1. Przypowieści	136
9.2.2. Błogosławieństwa	137
Podsumowanie	138
VI. <i>Redaktionsgeschichte</i>, czyli metoda historii redakcji	141
1. Twórcy i nazwa	141
2. Geneza i główne założenia	142
3. Źródła i prekursorzy	143
4. Wkład pionierów <i>Redaktionsgeschichte</i>	145
4.1. G. Bornkamm	145
4.2. H. Conzelmann	145
4.3. W. Marxsen	146
4.4. W. Trilling	147
5. Zasadnicze elementy pracy redakcyjnej ewangelistów według <i>Redaktionsgeschichte</i>	148
5.1. Wybór materiałów	148
5.2. Synteza całości	148
5.3. Adaptacja do potrzeb Kościoła	149
6. Różne rodzaje działalności redakcyjnej	150
6.1. Korekty stylistyczne	150
6.2. Uściślenia	150
6.3. Opuszczenia	150
6.4. Przystosowanie metafory	150
6.5. Przystawianie perykop	151
6.6. Przystawienia wewnątrz perykop	151
6.7. Redukcja dwóch momentów narracji do jednego	151
6.8. Dodanie logionu „błądzącego”	151
6.9. Włączenie logionu z tradycji	152

6.10. Włączenie opowiadania z innej tradycji	152
6.11. Skrócenie dokumentu – źródła	152
6.12. Powiązanie dwóch oddzielnych perykop	152
6.13. Sumaria	153
6.14. Wskazówki geograficzne	153
6.15. Odniesienia do Starego Testamentu	153
6.16. Dramatyzacja sceny	154
6.17. Teologiczna interpretacja tradycji	154
6.18. Dodanie logionu o charakterze redakcyjnym i teologicznym	154
7. Powszechność stosowania metody historii redakcji i jej zasady	155
VII. Redaktionsgeschichte w defensywie?	161
1. Czynniki świadczące o kryzysie metod historyczno-krytycznych.....	161
1.1. Powstanie nowych metod i ujęć w badaniu Biblii	161
1.2. Niezadowolenie z metod historyczno-krytycznych	162
1.3. Trudności z określeniem „tradycji przed-Markowej”	163
1.4. Problem określenia procesu tradycji (<i>Traditionsprozess</i>) ...	164
1.5. nierozwiązane kwestie Ewangelii Marka	165
2. Przesunięcie zainteresowań w kierunku krytyki literackiej	165
3. Synchronia przed diachronią w nowszych metodologiach	168
4. Nieodzowność metod historyczno-krytycznych	170
Podsumowanie	171
VIII. Wypowiedzi Magisterium Kościoła na temat genezy i interpretacji Ewangelii	173
1. <i>Divino afflante Spiritu</i> na temat rodzajów literackich	173
2. Tekst Instrukcji Papieskiej Komisji Biblijnej <i>O historycznej prawdzie Ewangelii</i>	174
3. Instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej w sprawie historyczności Ewangelii	175
a. Zasady hermeneutyczne	176
b. Trzy okresy tworzenia się Ewangelii	177

c. Zadania biblistów – naukowców	180
d. Uwagi dla wykładowców Pisma Świętego i kaznodziejów	181
e. Uwagi dla popularyzatorów Ksiąg świętych i stowarzyszeń biblijnych	182
4. Konstytucja <i>Dei verbum</i> o Ewangeliach	183
5. Wypowiedzi Kościoła z okresu Vaticanum II na temat ogólnych zasad hermeneutycznych	184
6. Ocena <i>Formgeschichte</i> w Instrukcji	186
7. Rozróżnienie trzech okresów tworzenia się Ewangelii	188

IX. Poszukiwanie kryteriów autentyczności wypowiedzi

Jezusa	193
1. Chronologiczny przegląd badań nad kryteriami autentyczności logiów Jezusa	193
1.1. E. Käsemann	193
1.2. N. A. Dahl	194
1.3. F. Mussner	195
1.4. B. Rigaux	195
1.5. H. Schürmann	196
1.6. X. Léon-Dufour	198
1.7. C. M. Martini	199
1.8. H. K. McArthur	199
1.9. W. Trilling	200
1.10. N. Perrin	201
1.11. L. Cerfaux	202
1.12. W. O. Walker	202
1.13. I. de la Potterie	203
1.14. S. Zedda	204
1.15. J. Jeremias	204
1.16. J. Caba	207
1.17. R. Bultmann	207
1.18. R. S. Barbour	209
1.19. E. Schillebeeckx	211
1.20. F. Lambiasi	213

1.21. R. Latourelle	216
1.22. Późniejsze prace	219
2. Kryteria autentyczności w ujęciu syntetycznym	220
2.1. Przynależność wyznaniowo-kulturowa badaczy kryteriów	221
2.2. Kryterium wielorakiego poświadczenia	222
2.3. Kryterium nieciągłości (czyli niezgodności)	223
2.3.1. Nieciągłość w stosunku do judaizmu	224
2.3.2. Nieciągłość wobec wczesnego Kościoła	226
2.4. Kryterium ciągłości (czyli zgodności)	227
2.4.1. Ciągłość wobec świata Palestyny	227
2.4.2. Ciągłość wewnętrzna	229
2.5. Kryterium stylu Jezusa	230
2.6. Syntetyczna ocena wartości kryteriów	232
X. Badania nad ustną tradycją synoptyczną	235
1. Teoria rytmu przekazu ustnego	235
2. „Pielęgnowana” tradycja synoptyczna	236
2.1. Środowisko tradycji ustnej	237
2.2. Stosowanie metod rabinicznych	239
2.3. Przedwielkanocne początki tradycji ewangelicznych	241
3. Techniki przekazywania tradycji ustnej w judaistycznym środowisku Jezusa	244
4. Komunikowanie się Jezusa z otoczeniem początkiem tradycji Jezusowych	252
5. Tradycja ustna a Ewangelie spisane	258
5.1. Przejście od tradycji ustnej do spisanej jako zasadniczy przełom w tradycji synoptycznej	258
5.2. Aramejska Ewangelia ustna a Ewangelie spisane	261
6. Zaufanie do historycznej wiarygodności przekazu synoptycznego	263
Podsumowanie	268
XI. Strukturalizm i semiotyka	271
1. Terminy „strukturalizm” i „semiotyka”	271
2. Zastosowanie metod strukturalno-semiotycznych w biblistyce	272

3. Zasadnicze różnice między metodami historyczno-krytycznymi a metodami strukturalno-semiotycznymi	274
4. Nowe badania nad strukturą literacką Ewangelii	277
4.1. J. Radermakers – analiza stylistyczna	278
4.2. B. Standaert – nawiązanie do retoryki hellenistycznej	279
4.3. P. Jullien de Pomerol – zastosowanie modelu analizy W. Proppa	281
5. Nowe spojrzenie na formę literacką	283
6. Niemiecka lingwistyka tekstu	284
7. Francuska semiotyka tekstu	286
8. Egzegeza strukturalna w Ameryce	290
Podsumowanie	291
XII. Analiza narracji	293
1. Fundamentalne dzieła krytyki narracji	294
2. Krytyka narracji (nurt nawiązujący do Chatmana)	297
2.1. Początki krytyki narracji	297
2.2. D. Rhoads i D. Michie oraz A. Culpepper – wprowadzenie w analizę narracji Ewangelii	299
2.3. Inne prace	303
3. Krytyka recepcji (nurt nawiązujący do Isera)	304
Podsumowanie	306
XIII. Analiza retoryczna	309
1. Krótka historia	309
2. Metodologie współczesne	315
2.1. Metodologie korzystające z retoryki grecko-rzymskiej	315
2.2. Metodologie wykorzystujące retorykę współczesną	318
3. Krytyka retoryczna Ewangelii	319
Podsumowanie	323
XIV. Interpretacja socjologiczno-historyczna	325
1. Nazwa	325
2. Literatura biblijno-socjologiczna	326
3. Istota zainteresowań socjologiczno-historycznych	328

4. Rys historyczny	328
4.1. Zainteresowanie banałem	328
4.2. Obrona wyzyskiwanych	329
5. Metody socjologiczne	330
5.1. Wzajemne związki między społecznością a działaniem indywidualnym	330
5.2. Napięcie między wolnością a uwarunkowaniami społecznymi	330
6. Znaczenie dla interpretacji Biblii	331
7. Teorie i modele socjologiczne stosowane w poszukiwaniach biblijnych	332
Podsumowanie	336
XV. Interpretacja feministyczna	339
1. Feministyczna hermeneutyka i krytyka	340
1.1. Krytyka androcentryzmu Biblii	341
1.2. Sprzeciw wobec biblijnego „patriarchatu”	342
1.3. Zastrzeżenia wobec tradycji chrześcijańskiej	343
2. Zadania interpretacji feministycznej	345
2.1. Wypowiedzi Biblii o mężczyźnie i kobiecie	345
2.2. Wypowiedzi o Bogu	346
2.3. Rehabilitacja i ponowne odkrycie biblijnych postaci kobiecych	346
2.4. Odkrywanie prorockiej dynamiki przekazu biblijnego	348
Podsumowanie	349
XVI. <i>Wirkungsgeschichte</i>, czyli historia oddziaływania tekstu	351
1. <i>Wirkungsgeschichte</i> w rozumieniu autorów komentarzy ewangelicko-katolickich	352
2. <i>Historia Kościoła jako historia interpretacji Pisma Świętego</i> ...	356
3. Trzy hermeneutyczne koncepcje pojęcia <i>Wirkungsgeschichte</i>	357
3.1. Rozumienie jako „złanie się horyzontów” (Gadamer)	357
3.2. <i>Wirkungsgeschichte</i> jako krytyczna analiza sytuacji zastosowania tradycji	359

3.3. Analiza metodą <i>Wirkungsgeschichte</i> jako pytanie o obecnie działające siły i impulsy tradycji	361
4. Koncepcje uwzględniające historię recepcji	362
5. Postulat dokładniejszego odróżniania historii oddziaływania od historii interpretacji	363
6. Metody poszukiwań oddziaływania tekstów biblijnych	364
6.1. Źródła kwerendy	365
6.2. Kierunek pytań	366
6.3. Analiza mechanizmów recepcji	366
XVII. Współczesne rozwiązania problemu synoptycznego	369
1. Teorie przyjmujące wiele źródeł	369
1.1. B. H. Streeter	369
1.2. Dzielenie Ewangelii Marka i źródła Q na większą liczbę źródeł	370
1.3. W. L. Knox	371
1.4. R. Devresse	371
1.5. A. Gaboury	372
1.6. M. E. Boismard	374
1.7. Ph. Rolland	379
1.8. D. R. Burkett	381
2. Teorie przyjmujące pierwszeństwo Marka i zaprzeczające istnieniu źródła Q	382
2.1. M. D. Goulder	383
2.2. M. Hengel	384
2.3. B. Adamczewski	385
3. Teorie przyjmujące pierwszeństwo Mateusza i zaprzeczające istnieniu źródła Q	386
3.1. Odnowienie hipotezy pierwotnej Ewangelii aramejskiej ...	386
3.1.1. M. P. Vannutelli	386
3.1.2. L. Cerfaux	387
3.1.3. L. Vaganay	387
3.1.4. P. Benoit	389
3.1.5. M. Lowe i D. Flusser	390
3.1.6. C. Tresmontant	390

3.2. Hipotezy przyjmujące grecką Ewangelię Mateusza za źródło dla pozostałych synoptyków	392
3.2.1. B. C. Butler	392
3.2.2. W. R. Farmer oraz B. Orchard, D. L. Dungan, H. H. Stoldt	392
3.2.3. D. B. Peabody	398
3.2.4. A. J. McNicol	399
3.2.5. A. Kowalczyk	400
4. Odnowiona hipoteza tradycji ustnej	401
5. Ciągła popularność teorii dwóch źródeł	405
5.1. K. Parker	407
5.2. R. L. Lindsey	407
5.3. A. Fuchs	408
5.4. J. Carmignac	408
5.5. W. Schmithals	411
5.6. R. Bartnicki	413
Podsumowanie	414

XVIII. Ocena metod i podejść w badaniu Biblii w Dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej

<i>Interpretacja Biblii w Kościele</i>	417
1. Dzieje Papieskiej Komisji Biblijnej	417
2. Powód opublikowania Dokumentu	420
3. Doktrynalne znaczenie Dokumentu	421
4. Cztery części Dokumentu	421
5. Wprowadzenie do Dokumentu	422
6. Metoda historyczno-krytyczna	423
7. Nowe metody analizy literackiej	425
8. Podejścia oparte na tradycji	427
9. Podejścia odwołujące się do nauk humanistycznych	429
10. Kontekstualne podejścia do Biblii	431
11. Lektura fundamentalistyczna	434

XIX. Trzecie poszukiwanie Jezusa historycznego (<i>third quest</i>)	437
--	-----

1. Chronologiczny przegląd badań nad historycznym Jezusem w ostatnim ćwierćwieczu	439
2. Sumaryczne podsumowanie trzeciego nurtu poszukiwań	492
2.1. Badania międzynarodowe i interkonfesyjne	493
2.2. Zainteresowania socjologiczno-historyczne	494
2.3. Przyporządkowanie Jezusa do judaizmu	495
2.4. Uwzględnianie źródeł niekanonicznych	495
3. Dyskusja nad kryteriami	496
Podsumowanie	503

XX. Cztery fazy naukowych poszukiwań Jezusa

historycznego	505
1. Pierwsza faza poszukiwań Jezusa historycznego	507
1.1. Krytyka liberalna	507
1.2. Ujęcie tradycyjne	514
2. Nowa, czyli druga faza poszukiwań Jezusa historycznego	521
2.1. Uczniowie Bultmanna	521
2.2. Włączenie się do dyskusji egzegetów katolickich	523
2.3. Inne prace poświęcone Jezusowi	524
2.4. Prace autorów polskich	526
2.5. Bilans drugiej fazy	527
3. Trzecia faza poszukiwań Jezusa historycznego	528
3.1. Zainteresowania historyczno-socjologiczne	530
3.2. Poszerzenie zakresu źródeł o teksty niekanoniczne	532
3.3. Zakorzenienie Jezusa w judaizmie	533
3.4. Różne oblicza Jezusa	535
3.5. Katolickie prace obcojęzyczne	537
3.6. Prace polskie	538
3.7. Bilans trzeciej fazy	540
4. Początki czwartej fazy badań nad Jezusem historycznym	542
4.1. Nowe trendy w nowych książkach	543
4.1.1. Wspominany Jezus	547
4.1.2. Jezus naocznych świadków	548
4.1.3. Wielokrotnie przekazany Jezus	550
4.1.4. Jezus Chrystus – Pan	551

4.1.5. Żyd z Galilei – Zbawca świata	552
4.1.6. Syn Boży	554
4.1.7. Protest przeciwko „wytwarzaniu” Jezusa	555
4.1.8. <i>Jezus z Nazaretu</i> J. Ratzingera (Benedykta XVI) ...	556
4.1.9. Jezus a judaizm	560
4.1.10. „Próba zrozumienia Jezusa”	563
4.1.11. Niezbędny przewodnik po problematyce Jezusa historycznego	565
4.1.12. Pięć spojrzeń na Jezusa	566
4.1.13. Ewangelie – jako starożytne biografie – odzwierciedleniem sprawozdań naocznych świadków	567
4.2. Główne obszary badań czwartej fazy poszukiwań Jezusa historycznego	568
4.2.1. Poszukiwanie autentycznych słów Jezusa zawartych w źródle Q	568
4.2.1.1. Zarys historii hipotezy istnienia źródła Q ...	570
4.2.1.2. Współcześni zwolennicy i przeciwnicy istnienia źródła Q	574
4.2.1.3. Rekonstrukcje źródła Q	576
4.2.1.3.1. Wątpliwości co do zakresu źródła Q	579
4.2.1.3.2. Dwa modele historii powstania źródła Q	580
4.2.1.3.3. Opinie na temat okoliczności powstania i gatunku literackiego źródła Q	581
4.2.1.3.4. Hipotetyczność źródła Q	582
4.2.1.3.5. Znaczenie źródła Q dla współ- czesnych badań nad Jezusem	584
4.2.2. Wzmocnione zainteresowanie odkryciami archeologicznymi	585
4.2.2.1. Wzrastające znaczenie odkryć archeologicznych dla badań nad Jezusem historycznym	585

4.2.2.2. Prace dokumentujące odkrycia archeologiczne w Galilei	588
4.2.2.3. Opracowania popularnonaukowe	590
4.2.3. Badanie mechanizmów działających na drodze od ustnego przekazu do nowotestamentalnych Ewangelii (wspomnienia)	592
4.2.3.1. Nieformalny, niekontrolowany przekaz	595
4.2.3.2. Formalny, kontrolowany ustny przekaz	596
4.2.3.3. Nieformalny, kontrolowany ustny przekaz	597
4.3. Bilans czwartej fazy badań nad Jezusem	598
5. Podsumowanie	599
Zakończenie	601
Wykaz skrótów	603
Wybrana bibliografia	609